

Januška Gostenčnik

ČABRANŠKI GOVORI

Kostelsko narečje se govori v krajih od Babnega Polja in Lazca na skrajnem severnem delu, v smeri proti jugu pa na obeh straneh reke Kolpe vse do Vasi, Kostela in Grglja. To so govori med levim bregom Čabranke in levim bregom zgornjega toka reke Kolpe na jugozahodu ter kočevsko planoto na severovzhodu. Čabranški govori, ki so v ospredju tega prispevka, so poimenovani po reki Čabranki in se govorijo na severnem delu omenjenega območja, tj. ob reki Čabranki in zgornjem toku reke Kolpe.

Slovenska dialektologija uvršča kostelsko narečje v dolensko narečno skupino slovenskega jezika. Govore na hrvaški strani državne meje pa hrvaška dialektologija klasificira kot goranske govore kajkavske narečne skupine hrvaškega jezika. Vendar pa tamkajšnji prebivalci sami vedo povedati, da ni razlike v govorici ljudi na obeh straneh meje. Smiselno je torej obravnavati celotno govorno območje kot enovito celoto, ne ozirajoč se na današnje državne meje.

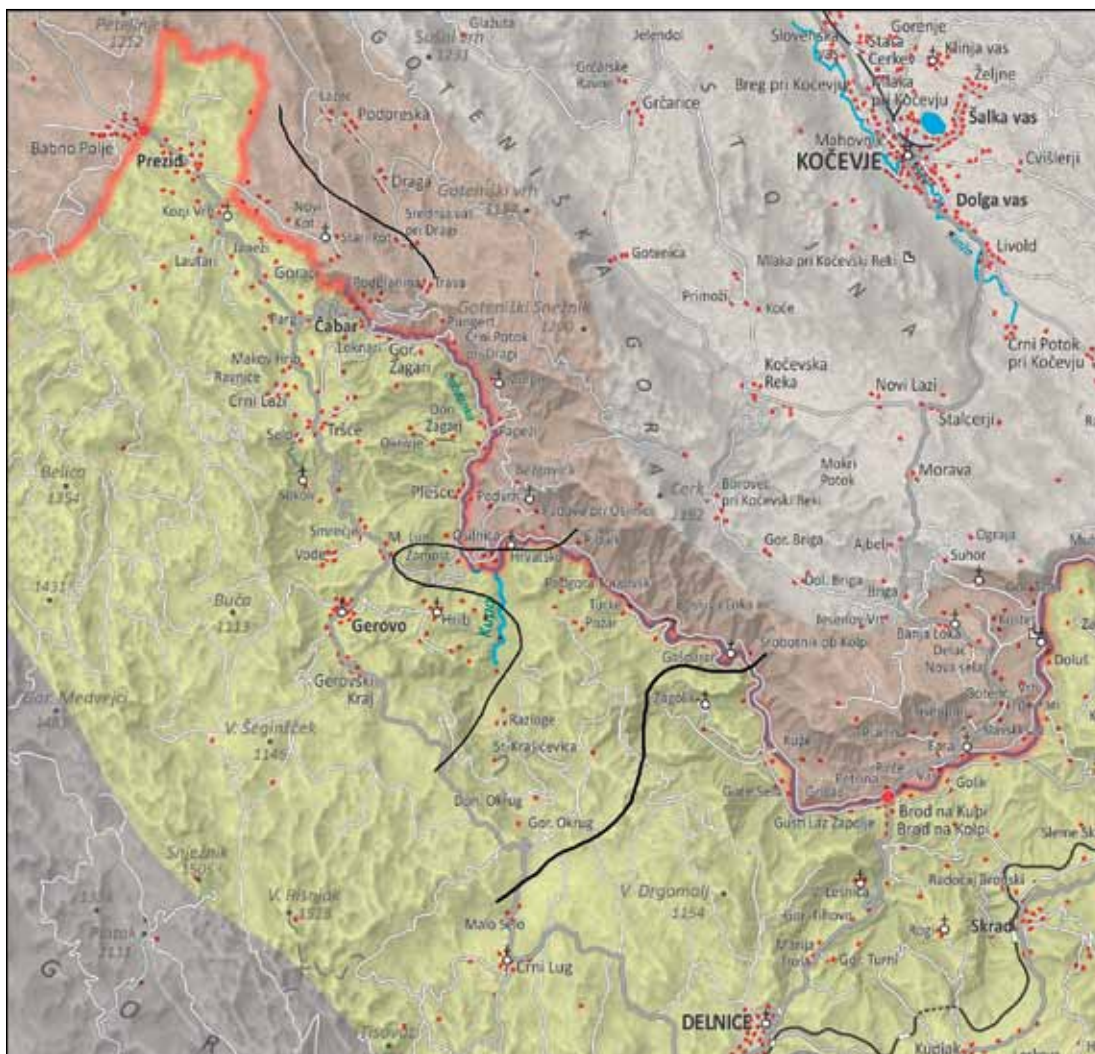
Kostelsko narečje s severne strani objema dolensko narečje, z vzhodne strani mešani kočevski govori, z jugovzhodne strani pa južnobelokranjsko narečje, ki ga sestavljajo v glavnem mešani slovensko-hrvaški in slovensko-srbski govori. V primerjavi z dolenskim narečjem je za kostelsko zelo značilno to, da ne pozna intonacijskih opozicij, to pomeni, da nima tonemskega naglasa, ki je drugače tako značilen za »pojoča« dolenska narečja. Pozna torej samo dolge naglašene in kratke naglašene zloge.¹ Od preostalih narečij dolenske narečne skupine se kostelsko izrazito razlikuje tudi po t. i. mlajših naglasnih spremembah; zelo značilni so naslednji primeri iz Babnega Polja: 'kakuš' 'kokoš', 'mesu' 'meso', 'zidar' 'zidar', 'pastēr' 'pastir', 'abras' 'obraz'; ali pa primeri iz krajevnega govora Ravnice na hrvaški strani: 'kakuš' 'kokoš', 'mesu' 'meso', 'nebu' 'nebo', 'gas'padar' 'gospodar', 'zidar' 'zidar', 'uabras' 'obraz'.

Vendar tudi samo kostelsko narečje ni enotno. Govor Babnega Polja ali Drage se na primer zelo razlikuje od govora Vasi pri Kostelu ali Delača in

Banja Loke. Ločimo lahko torej severni in južni del kostelskega narečja. Meja se postavlja nekje okoli Srobotnika ob Kolpi oz. Svete Ane. To ugotovitev potrjujejo tudi sami domačini, saj jasno povedo, da v Kužlju pa govorijo že kostelski. Tudi Jože Primc, ki je zbiral zgodbe v Zgornji Kolpski dolini in jih strnil v svoji bogati monografiji *Okamneli mož*, je kostelsko narečje razdelil na dva dela, in sicer na t. i. gebarski govor - od Babnega Polja in Prezida na obeh bregovih Kolpe in Čabranke do vključno vasi Srobotnik ob Kolpi pod Sv. Ano, in kostelski govor - od Račkega Potoka pod Srobotnikom do Grglja. Duhovnik Jože Gregorič iz Delača je s pomočjo dialektologinje Sonje Horvat pridobil narečno gradivo za svoj kostelski slovar prav na območju od Srobotnika proti vzhodu, zbiral je torej »kostelsko« gradivo. Kostelski slovar, ki ga je po letih mirovanja obudila občina Kostel, je izšel posthumno leta 2014 na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani. Zahvaljujoč Marku Smoletu, ki vodi etnološko zbirko Palčava šiša v Plešcah, so govori ob Čabranki in zgornji Kolpi uvrščeni tudi v katalog žive kulturne dediščine Republike Slovenije, od leta 2015 pa so vpisani tudi v register kulturne dediščine Republike Hrvaške.

Vsi govori kostelskega narečja so danes v strokovni dialektološki obravnavi zajeti v eno samo narečje bolj zaradi tradicije. Razlogov, zakaj slovenska dialektologija doslej ni vzela v obzir očitnih jezikovnih razlik med kraji na omenjenem območju, je več. Vsekakor pa drži, da danes veliko bolje poznamo vse te govore kot nekoč. Tako moramo tudi jezikoslovci priznati, da velja kostelsko

¹ V kostelskih govorih Delača in Banja Loke najdemo tudi ponaglasne dolžine, torej dolge nenaglašene zloge.

Karta obravnavanega območja z vrisanim mejami med dragarskim in bajtarskim govorom, bajtarskim in gebarskim govorom (tanjši črti) ter meja med čabranškim in kostelskim narečjem (debelejša črta).

Avtorica vsebine: Januška Gostenčnik. Kartograf: Žiga Kokalj. Vir: ZRC SAZU, GURS.

narečje ločiti na dve narečji, in sicer na čabranško narečje, tj. severni del današnjega kostelskega narečja, in na (novo) kostelsko narečje, tj. južni del današnjega kostelskega narečja.

Razlik med čabranškim in kostelskim narečjem je precej, zato naštejmo le glavne: 1) dvoglasniki v čabranškem in enoglasniki v kostelskem, tj. *s'nejk* (Osilnica) in *s'ně:k* (Vas); 2) švapanje v čabranškem, tj. v Tršču rečejo *g'ua:va*, v kostelskem Delaču pa *g'la:va*; 3) glas *o* v besedah kot so *koža* ali *mož* je v čabranških govorih bolj ozek ali pa že skoraj *u*, v kostelskih pa precej manj ozek, npr. *'ku:ža* in *'mu:š* v Gerovu, v Brodu na Kolpi pa *'ko:ža* in *'mo:š*; 4) glas *e* v besedah kot so *led* ali *pest* je v čabranških

govorih bolj ozek ali pa že skoraj *i*, v kostelskih pa precej manj ozek, npr. *'lě:t* in *'pě:st* v Kozjem Vrhu, v Banja Loki pa *'le:t* in *'pě:st*; 5) za t. i. zlogotvorni *l* v besedah kot *volk* in *volna*, rečejo v Babnem Polju *'vo:uk* in *'vo:una*, v kostelskem Grivcu pa *'vu:k* in *'vu:na*; 6) v čabranških govorih sta t. i. palatalna *ń* (v besedah, kot so *njiva* in *ogenj*) in *Ĺ* (v *zemlja* ali *stelja*) otrdela v *n* in *l*, medtem ko sta v kostelskih govorih ohranjena - *'ni:va* v Čabru in *'uagen*, *'zjemla* v Loknarjih nad Čabrom, v Vasi pa *'ni:va*, *'o:giń* in *'s'tě.Ĺa*; 7) besede, kot so *pes* ali *dež*, izgovarjajo v Ravnicah kot *'pəs* in *'dəš*, v Vasi pa *'pas*, *'daš*.

Kaj pa je botrovalo temu, da so si čabranški in kostelski govori deloma podobni, hkrati pa tako

različni? Slovenski dialektolog Tine Logar je strnjeno zapisal svojo pomembno ugotovitev, da narečni raznolikosti slovenskega jezika nasploh v največji meri botrujejo naravnogeografska danost ozemlja, tj. hribovja, gorovja, doline, neprehodni gozdovi, politična in cerkvenoupravna delitev ozemlja. Območje čabranških in kostelskih govorov je izredno lep prikaz zlitja vseh omenjenih dejavnikov.

Vse od sredine 14. stoletja pa do sredine 17. stoletja je na Čabranškem dominiralo kočevsko gospostvo, ki je na jugu mejilo na kostelsko gospostvo, na zahodu pa segalo vse do izvira Kolpe. Tudi Primčeva delitev govorov je utemeljena prav z nekdanjo delitvijo na kočevsko in kostelsko gospostvo.

Neposredno s politično delitvijo območja je bila povezana organizacija župnij, in sicer sta že leta 1363 v Osilnici in v Fari nastali samostojni župniji z duhovnikom, v Gerovu štiri desetletja kasneje. Župnija Gerovo je bila od prve polovice 16. stoletja dalje v najemu Frankopanov, kasneje pa v lasti Zrinjskih.

Če si ogledamo območje še z vidika naravnogeografske pogojenosti in medsebojne (tudi prometne) povezanosti in dostopnosti, bomo videli, da tudi čabranški govori med seboj ne morejo biti in niso povsem enotni. Še vedno pa so si dovolj podobni, da jih lahko umeščamo v eno samo narečje, tj. v čabranško.

Kraji si od Babnega Polja oz. Prezida po glavni cesti v smeri proti jugu sledijo precej na gosto. Vmes je tudi manjši odcep za Ravnice, od koder je doma Slavko Malnar, ki ga vsi domačini dobro poznajo. Gospod Malnar je med drugim avtor dveh, tudi za jezikoslovje pomembnih slovarjev čabranškega govora, tj. *Pamejnek* iz leta 2002 in *Rječnik čabarskog govora* iz 2008, ki oba prinašata neprecenljiv zapis domačega govora, hkrati pa nudita spodbudo in zgled vsem narečnim slovaropiscem.

Naprej po cesti mimo Tršča in Gerova je zadnji Gerovski Kraj, ki je razmeroma novo naselje, v glavnem poseljeno s strani Gerova. Na celotnem območju od Babnega Polja pa do sèm se govori t. i. bajtarski govor. Tudi Delnice so kljub svoji relativni oddaljenosti »bajtarske«. Glavne značilnosti teh govorov pa so: 1) švapanje, tj. rečejo *s'uama*; 2) dvoglasniki, npr. *'lejtu* ali *'žjena* v Babnem Polju; 3)

glasova *i* in *u* (v besedah kot so npr. *zima* ali *suša*) sta vedno samo kratka; 4) za t. i. dolgi *o* (npr. v besedah, kot so *nos*, *kost* ali *most*) v Novem Kotu izgovarjajo kratki *u*: *'nus*, *'kust* in *must*.

Skrajni severovzhodni del območja je bil že v preteklosti bolj vezan na Loški Potok. To so kraji vzhodno od Prezida in Novega Kota - Lazec, Podpreska in Draga, delno tudi Srednja vas pri Dragi in Trava. Po njegovih značilnosti bi med te govore lahko pritegnili tudi t. i. stari čabranški govor, ki pa ga danes po smrti zadnje še žive govorke Bebe Urh žal ni več moč slišati v Čabru. Zanje, lahko jim rečemo »dragarski govori«, je značilno naslednje: 1) odsotnost švapanja, tj. rečejo *slama* in ne *suama*; 2) odsotnost dvoglasnikov ali pa so zelo redki, tj. rečejo *'lę:to* in ne *'lejtu* kot npr. v Babnem Polju ali Ravnica; 3) glasova *i* in *u* (v besedah, kot so npr. *zima* ali *suša*) sta lahko bodisi dolga bodisi kratka, v Čabru vedno samo dolga; 4) za t. i. dolgi *o* (npr. v besedah kot so *nos*, *most*) v Srednji vasi pri Dragi govorijo dolgi ozki *o*: *'nõ:s* in *'mõ:st*.

Če se vrnemo nazaj na glavno cesto od Prezida proti jugu, se naprej od Gerovskega Kraja začne gozd, cesta pa se ves čas rahlo spušča. Prav ta gozd predstavlja še eno govorno mejo. Na levi strani je nato manjši odcep, kjer je označena smer za Razloge (8 km), ki ležijo v dolini znotraj gozda. Naprej po glavni cesti prispemo nekaj kilometrov kasneje v Malo Selo, manjše naselje na odprti planjavi z le nekaj hišami. Kmalu nato sledi naselje z okoli 20 hišami – Crni Lug. Cesta naprej od Crnega Luga do Delnic je samotna in poteka skozi gozd. Od Delnic do Broda na Kolpi je 12 km vožnje, tu smo že na območju kostelskih govorov. V smeri od Broda proti Kužlju in Turkom je celotno območje pravzaprav široka soteska, kotlina, po kateri teče Kolpa, ki predstavlja tudi državno mejo. Na obeh straneh reke, tj. na hrvaški in slovenski strani, je cesta, ob njej so hiše oz. manjša naselja, nad njimi pa se na obeh straneh začenjajo vzpetine z gozdovi ali skalnata pobočja. Čez Kolpo je videti malo mostov. Kot so mi povedali informatorji, jim je državna meja zelo omejila gibanje in povezavo z ljudmi na slovenski strani, vsi pa da »govorijo enako«. Reka Kolpa je bila namreč vedno povezovalni dejavnik v soteski, ki je bila na obeh straneh omejena z visokimi vrhovi.

Kuželj, ki je bil v preteklosti tudi druga fara, je že kostelski, med drugim tam rečejo *zvon* in ne *zgun*, kot je značilno za severnejše govore. Iz Kužlja sta po slabi gozdni cesti dostopna še dva manjša kostelska kraja - Suhor in Zagolik. V Suhorju je ena sama hiša, v Zagoliku pa tri ali štiri hiše, naseljena je ena, ostalo so vikendi.

Če nadaljujemo pot po glavni cesti, pridemo do Srobotnika ob Kolpi, ki pa je že čabranški. Srobotnik leži pod Sv. Ano, ki, kot je že omenjeno, predstavlja mejo med čabranškimi in kostelskimi govori. Prav tu je tudi nekdanja upravna meja med kočevskim in kostelskim gospostvom.

Naprej po glavni cesti prispemo do Turkov, še malo naprej pa se cesta konča.² Lahko zavijemo na levo in po daljšem vzponu prispemo do manjših naselij, med njimi je tudi Požar, ki leži na okoli 1000 m nadmorske višine. Govor Požarja je enak govoru Turkov. Po gozdni cesti se iz Požarja lahko spustimo v dolino v smeri proti zahodu do Razlog, ki ležijo na okoli 540 m nadmorske višine. Tam živijo le še trije stalni prebivalci. Severozahodno od njih je znana turistična točka izvor reke Kolpe. Zanimivo je, da so odročni kraji Požarja z okolico od nekdanj bili zelo povezani z Razlogami in bližnjimi zaselki (Razloški Okrug, Krašičevica). V preteklosti so se ljudje med seboj poročali in imeli druge skupne vezi. Izgleda, da razlika v nadmorski višini ni predstavljala prevelike komunikacijske ovire. Večjo oviro je, kot kaže, predstavljalo veliko gozdno območje med Gerovim in Crnim Lugom, kjer spet govorijo *čisto drugače*.

Od Srobotnika pod Sv. Ano do nekje Zamosta ob zgornjem toku reke Kolpe, vključujoč Turke, Požar, Razloge, Donji in Gornji Okrug ter bližnjo okolico v dolini vzhodno od Požarja, govorijo t. i. gebarski govor. Razlike med gebarskim in bajtarskim govorom čabranškega narečja za nekoga, ki ni domačin, niso izrazite. Precej je leksičnih razlik, ki pa za samo narečno klasifikacijo niso odločilnega pomena. Naj omenim dve fonetični razliki, ki sta za jezikoslovce bolj zanimivi: 1) ni akanja v zlogih, ki so terciarno naglašeni ali po umiku dolgega akuta, npr. *'uoku* 'oko' v Požarju ali (*z'gun*) *z'goni* '(zvon) zvoni' v Razlogah, v bajtarskem Prezidu pa bi rekli

'uaku in *z'gani*; 2) več je izrazitih dolžin, tj. dolžine so lahko v zlogih, ki so bili naglašeni po mlajših naglasnih spremembah, npr. beseda *goš'po:dar* in *goš'podar* v Bosljivi Loki ali v enozložnicah, medtem ko imajo bajtarski govori v teh besedah vedno samo izrazito kratke zloge. Informator iz Požarja je lepo opisal razliko med bajtarskim in gebarskim govorom z besedami: »*bajtarji*« *bolj sekajo in hitro govorijo*, oni pa, da *bolj vlečejo, bolj počasi govorijo*.

Naj sedaj zaključimo našo pot in se po gozdni cesti od Požarja in Razlog vrnemo po glavni cesti nazaj do Babnega Polja, kjer smo začeli, v upanju, da smo morda navdušili za raziskovanje čabranških in kostelskih govorov tudi kakšnega nejezikoslovca, domačinom pa tako nismo povedali ničesar, česar ne bi že sami vedeli.

VIRI

- Gostenčnik, Januška. »Krajevni govori od Babnega Polja do Bosljive Loke.« V: *Slavistična revija* 63/3. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2016: 341–363.
- Gostenčnik, Januška. »Primerjava govorov Babnega Polja in Ravnic v luči starejših in mlajših slovenskih jezikovnih sprememb.« V: *Jezikoslovni zapiski* 20/2. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014: 25–36.
- Gregorič, Jože. *Kostelski slovar*, ur. Sonja Horvat, Ivanka Šircelj-Žnidaršič, Peter Weiss. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Kostel: Občina, 2013.
- Horvat, Sonja. »Nekaj naglasnih in fonoloških značilnosti slovenskega kostelskega govora.« V: *Slavistična revija* 42, 2/3. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 1994: 305–312.
- Lisac, Josip. *Tragom zavičaja: delnički govor i govor Gornjih Turni u svetlosti goranskih kajkavskih govora*. Split: Književni krug, 2006.
- Logar, Tine. *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1996.
- Lončarić, Mijo. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga, 1996.
- Malnar, Slavko. *Rječnik govora čabarskog kraja*. Čabar: Matica hrvatska, Ogranak u Čabru, 2008.
- Primc, Jože. *Okamneli mož in druge zgodbe iz Zgornje Kolpske doline (od Babnega Polja in Prezida prek Gerova, Čabra, Osilnice, Kužlja, Kostela, Fare do Dola in Predgrada)*. Ljubljana: Kmečki glas, 1997.
- Ramovš, Fran. *Historična gramatika slovenskega jezika*. VII. *Dialekti*. Ljubljana, Učiteljska tiskarna, 1935.
- Šekli, Matej. »Zemljepisnojezikovna členitev kajkavščine ter slovensko-kajkavska jezikovna meja.« V: *Slovenski jezik Slovene linguistic studies* 9. 2013. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša; Lawrence (Kan.): University of Kansas, Department of Slavic Languages and Literatures, 2013: 3–53.
- Šekli, Matej. »Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji.« V: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. *Obdobja* 26. Ljubljana, Znanstvena založba: Filozofske fakultete, 2009: 291–318.

*Asist. dr. Januška Gostenčnik, znanstvena sodelavka
Dialektološka sekcija, Inštitut za slovenski jezik Frana
Ramovša ZRC SAZU*

² V delu je cestna povezava v smeri proti Osilnici.